

II. gimnazija Maribor
Trg Miloša Zidanška 1
2000 Maribor

REFORME MARIJE TEREZIJE IN JOŽEFA II.

Maribor, september 2003

Jožefa II.

KAZALO

Trg Miloša Zidanška 1.....	1
2000 Maribor.....	1
KAZALO.....	3
1. MARIJA TEREZIJA – kratka biografija.....	4
2. JOŽEF II. – kratka biografija.....	6
3. UVOD	7
4. UPRAVNE IN DAVČNE REFORME.....	7
5. POLOŽAJ KMETOV IN KMEČKE REFORME.....	9
6. ŠOLSKE REFORME.....	13
7. CERKVENE REFORME.....	16
8. REFORME VOJSKE	22
9. SODNE REFORME.....	22
10. DENARNE REFORME.....	23
11. VIRI IN LITERATURA	
.....	24

.....24

1. MARIJA TEREZIJA - kratka biografija

Marija Terezija je bila rojena 1717 na Dunaju. Pri 23. letih je nasledila svojega očeta Karla VI. . Habsburška monarhija je takrat obsegala ozemlje Avstrije, Ogrske, češke kraljevine, velik del Italije in še španski del Nizozemske. Kot ženska ni smela nositi krone svetega rimskega cesarstva. Toda Karel je poskrbel, da so drugi evropski vladarji spoštovali njeno pravico do dedovanja celotnega habsburškega ozemlja. V svojem življenju je rodila 13 otrok, imela je močan materinski čut, hkrati pa je bila zelo gospodovalna do čudaškega soproga Franca Lotarinškega, ki je bil po večletnih zapetljajih izvoljen za cesarja in je prevzel naziv. Sicer v celotni nemški državi ni imel moči, saj naziv ni pomenil nič več. V sami Avstriji je dejansko oblast v moževem - cesarjevem imenu izvajala Marija. S pomočjo novih ministrov je strnila in osredotočila češko in avstrijsko upravo, posodobila vojsko in vpeljala nov in pravičnejši davčni sistem. Uspešno je krotila plemstvo, da ni ogrožalo monarhije. Poleg tega je z vrsto zakonov, ki jih je izdajala v poznejših letih svoje vladavine, močno oslabil njegov pritisk na kmete. Reforme je izvajala v duhu prosvetljenega absolutizma, hkrati pa uvajala absolutizem in centralizacijo državne uprave. Zavzemala se je za germanizacijo in prisilno pokatoličevanje. Marija Terezija je po Frančevi smrti leta 1765 vladala s prvorojenim sinom Jožefom II., kateri je po njeni smrti leta 1780 vladal še 10 let.

Slika 1: Marija Terezija

Jožefa II.

2. JOŽEF II. - kratka biografija

Jožef II. se je rodil leta 1741, bil je sin avstrijske cesarice Marije Terezije, njen sovladar (1765 – 1780), nato pa avstrijski cesar (1780 – 1790). Bil je predstavnik razsvetljenega absolutizma. V prid buržoazije, na katero se je opiral v bolju proti fevdalcem in cerkvi, je izvedel nekaj protifevdalnih in razsvetljenskih reform. Osvobodil je kmete privezanosti na zemljo in osebne odvisnosti od fevdalca, vendar jih je še pustil pod oblastjo fevdalnega sodišča. Razglasil je enakost ljudi pred sodiščem in uvajal poleg davkov, ki so obremenjevali meščane in kmete, tudi davke, ki naj bi jih plačevali plemiči in duhovščina.

Razpustil je mnogo samostanov in izdal leta 1781 v »tolerančni patent«, ki je delal tudi nekatolikom versko svobodo in dostop do vseh državnih in javnih služb. Pospeševal je manufakture in odpiral bolnišnice in šole. Toda vse njegove reforme, ki so pri fevdalni reakciji izzvale odpor, sta spremljala naraščajoč absolutizem in germanizacija.

Vojvodinski Srbi so med vsemi narodnostmi najbolj iskreno pozdravili njegove reforme. Ker bi jih te morale postaviti v enakovreden položaj s katoliki.

Slika 2: Jožef II.

3. UVOD

Čeprav je Marija Terezija brez večjih sprememb premagala krizo nasledstvene vojne (1741-1748), so se med njo pokazale vse slabosti notranje organiziranosti habsburških dežel. Zato je vladarica začela že med vojno, zlasti pa po njej, načrtno izvajati reforme v upravi, davčnem sistemu in organizaciji vojske. Te reforme so končale razvoj avstrijske polovice monarhije v centralizirano absolutistično državo – in tudi v gospodarsko in kulturno zaostalo družbo na Slovenskem (93% Slovencev je bilo kmetov in nepomembnih plemičev) prinesle prepotrebno spodbudo za njeno modernizacijo.

4. UPRAVNE IN DAVČNE REFORME

Izhodišče vseh nadaljnjih, k povečanju davčne in vojaške moči usmerjenih reformnih prizadevanj je bila nova upravna organizacija, ki jo je Marija Terezija začela uvajati še pred koncem avstrijske nasledstvene vojne. Z njo je različne dvorne urade združila v najvišjem in enotnem uradu (Directorium in publicis et cameralibus), po deželah ustanovila osrednjim dunajskim organom podrejene deželne vlade (sprva so se imenovale

reprezentanca in komora, potem pa deželna glavarstva oz. na Štajerskem gubernij), znotraj dežel pa kot najnižjo instanco še okrožja (kresije), ki so opravljali nadzor nad zemljiškimi gospodstvi in mestno upravo. V letih 1763-1765 ter 1782-1791 so Štajersko Koroško in Kranjsko združili pod gubernijem v Gradcu, Trst in Gorico pa 1782-1791 pod gubernijem v Trstu.

Gubernij →: Širša upravna enota v avstrijskih dednih deželah (1763-1849), ki se ni ozirala na samostojnost historičnih dežel. L. 1763 so ustanovili v Gradcu gubernij za notranjeavstrijske dežele, v Celovcu, Ljubljani in Gorici pa postavili guberniju podrejena deželna glavarstva; v Gorici je obstajalo deželno glavarstvo že do tedaj, podrejeno pa je bilo reprezentaci in komori v Ljubljani. Zaradi velikega odpora deželnih stanov so že čez nekaj let odpravili podrejenost deželnih glavarstev guberniju. Tudi Trst je 1776 dobil gubernij namesto glavne komerčne intendance. V letih 1782-1783 so postavili 6 gubernijev. Območje notranjeavstrijskega gubernija v Gradcu je obsegalo

Jožefa II.

Štajersko, Koroško in Kranjsko, območje tržaškogoriškega v Trstu pa Trst, Goriško in Gradiško. Po smrti Jožefa II. so zaradi odpora povrnili deželna oblastva, kakršna so bila ob koncu vlade Marije Terezije. Vlada Franca II. se je pa leta 1803 ponovno povrnila h gubernijam.

Z upravnimi reformami, ki so zemljiškim gospodom odvzele opravljanja javnopravnih funkcij, je država v kratkem času vzpostavila nadzor nad davki. Davke so med zemljiška gospostva razdeljevali kresijski uradniki, delitev davka med podložnike na gospostvu pa so nadzorovali. Vladarica pa je obdavčila tudi plemstvo. V letih 1748-1757 izvedena davčna izboljšava, ki je z uvedbo terezijanskega katastra (kataster = uradni popis zemljišč) in natančnim popisom bremen obdavčila tudi dominikalno posest (razen v Prekmurju), je znatno povečala državne prihodke od neposrednih davkov. Po reformah je na Štajerskem kontribucija (kontribucija = dajatev, ki se določi pripadnikom premagane oz. okupirane države) znašala 1.1 milijona goldinarjev, na Koroškem dobrih 450000 goldinarjev, na kranjskem 250000 goldinarjev in na Goriškem 76000 goldinarjev. K povečanju državnih prihodkov pa so prispevali tisti reformni ukrepi, ki so z izboljšanjem položaja podložnika nasproti zemljiškemu gospodu okrepili njegovo davčno sposobnost in producentsko vlogo.

5. POLOŽAJ KMETOV IN KMEČKE REFORME

Izjemno pomembna je bila tudi določitev maksimalne tlake, ki so jo natančno uredili z robotnimi patenti (za Koroško in Štajersko 1778, za Kranjsko 1772) in v podrobnostih še z drugimi uredbami. Z ureditvijo tlake se so začela prizadevanja

Jožefa II.

za njeno popolno odpravo z abolicijo oz. relucijo (prevedbo tlake v stalno denarno rento). Skromne začetne poskuse za odpravo tlake je ustavila davčna in urbarialna regulacija l.1789 (vračanje dobrih 2/3 vseh kmetovih oddanih dajatev zemljiškemu gospodu nazaj h kmetu), ki naj bi tlako samodejno odpravila in jo spremenila v denarno obveznost. Z regulacijo, ki je predvidevala obdavčitev celotne zemljiške posesti po preračunanem donosu zemljišča (na podlagi jožefinskega katastra), bi zemljiški gospod postal prejemnik fiksne rente, brez vsakršne možnosti, da bi samovoljno povečal svoj prihodek. Ta fiksna renta bi naj znašala $17 \frac{7}{9}$ % kmečkega bruto prihodka, država pa naj bi dobila $12 \frac{2}{9}$ % kmečkega bruto prihodka. Celih 70 % dohodka bi ostalo na razpolago kmetu (od tega naj bi dal določene prispevke za šolo, cerkev in občinsko upravo), kar je pomenilo skoraj obrnjeno razmerje s prejšnjim stanjem.

Jožefinski kataster → katastrski operat (izčrpno dokumentiran opis glede na izmeno, kakovost, kulturo...) izdelan v skladu s patentom o regulaciji zemljiškega davka, ki ga je izdelal cesar Jožef II. 20. Aprila 1785. Patent spada v sklop jožefinskih reform, s katerimi naj bi se odpravile davčne ugodnosti za dominikalno posest zemljiških gospodstev, spremeni značaj fevdalne rente in izenačila zemljiška davčna odmera po vrstah zemljišč. V izmeno in popis so zajeli vse zemljiške parcele, od katerih je bilo pričakovati donos, hiše so popisali, vendar jih niso izmerili. Za izdelavo katastrskega operata se je državna uprava organizacijsko dobro pripravila. Ustanovila je nove enote - katastrske občine, v okviru katerih je bilo opravljeno merjenje, določila je enotno mersko enoto dunajsko klaftro in enotno merilno orodje ter pripravila obrazce katastrskega operata. Pred merjenjem so v vsaki parceli določili mejo. Vse parcele so oštevilčili po številčnem redu, podatke o izmeri pa so vnesli v predpisane obrazce.

Jožefinske reforme → To so reforme, ki jih je vedel cesar Jožef II. So nadaljevanje reform Marije Terezije, ki jih je sam poglobil v zaokrožen sistem. Vzporedno s koncentracijo centralne uprave je sledila nova ureditev uprave na srednji stopnji v ožji Avstriji. Več manjših dežel, je ne glede na njihov zgodovinski razvoj združil v nove upravne enote gubernije. Posebno pozornost je tudi namenil uradništvu in zanj zahteval temeljito izobrazbo. L. 1784 je bila nemščina razglašena za

Jožefa II.

enoten jezik monarhije. Omejl je politično oblast deželnih stanov, njihovo vodstvo pa je l. 1782 zaupal guvernerjem. Obenem je razpustil stanovske odbore in poverjenike. Z davčnimi, agrarnimi in sodnimi reformami je omejil ali odpravil nadaljnje stanovske pravice. Vojaštvo je Jožef II. vodil samostojno. Vpeljal je splošno vojaško obveznost, v vojaško službo pa so bile pritegnjene le nižje plasti prebivalstva.

Kmeta pa ni bilo mogoče vključiti v tržno gospodarstvo le z natančno pravno ureditvijo položaja podložnika in zmanjševanjem obveznosti do zemljiškega gospoda, ampak s povečevanjem spodbud. Da bi kmetje na eni strani postali mobilnejši, jim je država z nevoljniškim patentom l. 1781 priznala osebno svobodo in jim omogočila relativno svobodo pri sklepanju zakonske zveze ter svobodo pri izbiri poklica. Vendar vojaški obvezniki niso smeli brez dovoljenja določenega oblastva zapustiti ožjega področja tistega oblastva.

Komercializacijo agrarnega sektorja je posredno podprla tudi akcija za okrepitev osebne posestne pravice podložnikov. Prevedba zakupnih (dosmrtnih) kmetij v kupne (dedne) je zlasti na Štajerskem hitro napredovala (l. 1786 v graškem, mariborskem in celjskem okrožju 794 zakupnih zemljišč. Bistveno počasneje pa je prevedba potekala na Kranjskem (l. 1788 57 % zakupnih zemljišč).

Reformne ukrepe, ki so kmetom zagotavljale boljši osebni položaj, ugodnejši užitek posesti in večjo zaščito, je dopolnjevala vedno bolj fiziokratsko usmerjena gospodarska politika, ki je namenila veliko pozornost agrarnemu sektorju.

Fiziokratizem → nauk in šola francoskih ekonomistov 18. st. Fiziokrati so gospodarsko misel na eni strani oblikovali v odporu proti merkantilizmu (političnoekonomski nauk od 16. do 18. stoletja, ki trdi, da je blaginja države na zunanji trgovini in obilju žlahtnih kovin) in merkantilistični politiki enostranskega podpiranja ne agrarne, zlasti manufakturne proizvodnje, zapostavljanja kmetijstva in državnega omejevanja, na drugi pa pod vplivom razsvetljenskih, racionalističnih in determinističnih (objektivni zakoni, ki so neodvisni od človekove volje) pogledov, ki so označevali intelektualno in duhovno ozračje 18. st.

Sredi šestdesetih let je država začela ustanavljati kmetijske družbe (1764 v Celovcu, 1765 v Gradcu in Gorici, 1767 v Ljubljani in 1770 v Trstu). Te so z uvajanjem novosti v kmetijsko proizvodnjo (kolobarjenje brez prahe, nove kulturne rastline – krompir, hlevska živinoreja, gnojenje) povečale proizvodnjo in tržno učinkovitost kmečkega prebivalstva. S tem namenom je država podpirala tudi velike melioracijske projekte in regulacijo rek ter 1768 začela akcijo delitve skupnih prašnikov. Ena izmed kmetijskih družb pri nas je bila Kranjska kmetijska družba. To je bila strokovna organizacija za pospeševanje kmetijstva, ustanovljena l. 1767 v Ljubljani kot Družba za poljedelstvo in koristne umetnosti. Kmetijsko znanje je širila s publikacijami in šolami. V sedemdesetih letih je izdajala zbornik *sammlung nützlicher Unterrichte* in tednik *Wochentliches Kundschaftsblatt*. Na njeno pobudo so nastale v 2. Polovici 18. stoletja v Ljubljani mehanična (1769), kmetijska (1771) in risarska šola (1785) ter pole za predenje v Škofji Loki, Ljubljani in Kočevju (od 1785). Leta 1787 je družba nehala delovati, obnovljena je bila l. 1820. Poleg letopisa *Annalen* (1822 - 1849) je izdajala *Kmetijske in rokodelske novice* (1843 - 1902), *Naznanila* (1869 - 1882) in pol mesečnik *Kmetovalec* (1884 - 1944) s prilogami.

Čeprav država ni opustila merkantilističnih načel (v zunanji trgovini je še vedno veljal izjemno strog prohibitivni sistem), je v skladu s fiziokratskimi nauki začela odpravljati stare ovire, ki so zavirale razvoj in konkurenčnost obrtne in manufakturne proizvodnje (na Slovenskem v začetku 18. st.) ter trgovine. Po 1770 so opustili izdajanje monopolnih privilegijev za izvoz določenih vrst blaga, od izključenih privilegijev za proizvodnjo določene vrste blaga je ostal še samo preostanek v zavarovanju prijavljenih patentov. Hitreje in z manjšimi ovirami je dovoljevala ustanavljanje manufaktur, odpravljala pravice mestnega prebivalstva in lajšala kmečko trgovino, ki je zlasti na

Kranjskem zagotavljala existenco precejšnjemu delu podeželskega prebivalstva. Z novim carinskim ediktom (1775), ki je avstrijskih in čeških dežel ustvaril enotno carinsko ozemlje, so se možnosti za trgovino precej izboljšale. Za gospodarski razvoj slovenskih dežel je bil izjemnega pomena hitro razvijajoči se Trst, ki je postopoma preraščal v trgovinski emporij (pomembno trgovsko središče) velikanske države. Leta

Jožefa II.

1760 je v tržaško pristanišče priplulo 893 tujih ladij, leta 1777 pa že 5231 ladij.

6. ŠOLSKE REFORME

Reforme so potekale tudi na področju šolstva. Po začetnih posegih v višje šolstvo (namenjenih izobrazbi in vzgoji pridnih, državi zavestnih uradnikov), ki so bile po 1773 dotedanje jezuitske gimnazije v Ljubljani, Celovcu in Gorici preoblikovane v liceje, se je vladarica odločila za temeljito preobrazbo osnovnega šolstva. Pri tem so jo vodile podobne misli kot Blaža Kumerderja, ki je v spomenici o organizaciji osnovnega šolstva na Kranjskem (1772) izrazil prepričanje, da je elementarna izobrazba potrebna tako za dušni blagor vsakega posameznika kot tudi za zemeljsko srečo ljudi, s tem pa je seveda koristna tudi državi, katere razcvet lahko predstavljajo le spretnejši, bolj izobraženi podaniki. Leta 1774 izdan *Splošni šolski red*, ki je osnovno šolo utemeljil kot državno ustanovo, je predvideval obvezno obiskovanje pouka za otroke od šestega do dvanajstega leta starosti v treh vrstah javnih nemških šol:

- enorazredne trivialke na podeželju
- trirazredne glavne šole (v večjih mestih in trgih)
- štirirazredne normalke (v glavnih deželnih mestih)

Toda uresničevanje Splošnega šolskega reda, s katerim je država vdrla na področje, ki ga je do tedaj obvladovala Cerkev, je potekalo počasi in neenakomerno. Finančna stran organizacije šolstva je bila namreč prepuščena pokrajinskim, okrožnim in lokalnim oblastem, denarja in šolskih učiteljev je bilo malo in tudi nasprotniki splošne šolske obveznosti med duhovščino in plemstvom se še povzdigovali svoj glas. Poldrugo desetletje po njeni razglasitvi so na Kranjskem našli 58 šol s 3154 učenci, na Koroškem 157 šol s 8567 učenci in na Štajerskem 376 šol z 20 576 učenci; samo na slovenskem ozemlju pa je pouk obiskovalo le nekaj nad 8000 učencev.

Osnovna šola → tudi ljudska šola. Obvezna brezplačna izobraževalna ustanova in vzgojna ustanova za pouk vseh otrok določene starosti v materinščini. Že na začetku je bilo za osnovno šolo značilno, da šola, ki poučuje učence v materinščini, ob vpisu ne zahteva poprejšnjega šolskega znanja in je namenjena vsem otrokom določene starosti ne glede na spol, stanovsko ali razredno pripadnost. Če je le ena od teh treh značilnosti šoli manjkala, to ni osnovna šola. Pozneje se je tem značilnostim pridružila še obveznost obiskovanja pouka: samo osnovna šola je postala obvezna šola. S temi značilnostmi je osnovna šola kot splošno izobraževalna pripravljavnica za delo ali kakršnokoli nadaljnje šolanje izrazita proti fevdalna ustanova, saj je zanikala stanovsko razdeljenost fevdalne družbe in je fevdalni šolski sistem tudi ni poznal. S svojim dvakratnim nastankom (reformacija, razsvetljenstvo) je osnovna šola na Slovenskem izraz odpora proti takratnim fevdalnim značilnostim šolstva. Zaradi verske in kulturne zavzetosti slovenskih protestantskih pisce, ki so s slovensko knjigo šele omogočili slovensko šolo, so Slovenci osnovno šolo sicer dobili v 2. polovici 16. stoletja, vendar je med reformacijo na rekatoliziranem ozemlju izginila. Protestnaska gimnazija je dobila ime tudi na Slovenskem katoliško nadomestilo v jezuitskih gimnazijah, osnovna šola pa je ostala brez nadomestila. Šola naj se tisti, ki bo postal gospod, za ljudstvo, tj. za nižje plasti v mestih in za kmete, pa zadošča moralno-verska vzgoja- to temeljno smernico je Katoliška cerkev, ki je imela monopol nad šolstvom in vzgojo, dosledno uresničevala, že pred reformacijo in nato po njej do razsvetljenstva, ko je s prvim avstrijskim osnovnošolskim zakonom 1774 skrb za osnovno šolo prevzela država, da bi pospešila razvoj proizvodjalnih sil in uspešneje uveljavljala državno ideologijo. Zakon je – še pod vplivom fevdalnega šolanja za stan – razlikoval tri vrste osnovnih šol: predvsem na deželi trivialke s poukom za kmete, na katerih naj bi praviloma poučeval na hitro priučeni cerkovnik, v večjih mestih glavne šole, v glavnem mestu vsake dežele normalka. Obe mestni šoli naj bi ustrezali izobrazbenim potrebam meščanstva in pripravljali še za nadaljnje šolanje, normalka naj bi poleg tega usposabljala še učiteljske kandidate s poukom pedagoških predmetov. Pouk je bil v trivialkah ne glede na odloke in želje oblasti praviloma slovenski, predvsem zato, ker cerkovnik kot

Jožefa II.

učitelj ni znal nobenega drugega jezika; v mestnih šolah je bil na začetni stopnji pouk slovenski ali dvojezičen, na višji tudi nemški. Po tem se je ravnalo jezikovno stanje osnovnošolskih učbenikov. Kljub mnogim oviram (revščina prebivalstva, pridobitno delo otrok, nasprotovanje mnogih uradov šoli, pomanjkanje učiteljstva, zakoreninjeni predsodki proti šolanju otrok iz ljudstva, zavračanje dajatev za šole) je bilo okoli 1790 po približnih cenitvah skupaj nekaj nad 8000 osnovnošolskih učencev na Slovenskem, kar je bil glede na prejšnje stane velik napredek. Okoli 1810 je hodil na slovenskem ozemlju v redno osnovno šolo (brez nedeljskih šol) približno vsak sedmi za šolo sposoben otrok, 1847 pa že vsak tretji.

7. CERKVENE REFORME

Največji poseg v stari družbeni red pa so pomenile daljnosežne cerkvene reforme. Spodbudila jih je stara želja po nadzoru nad Cerkvijo, težnja po mobilizaciji kapitala in gospodarskem napredku, a tudi razsvetljenski duh, ki je v ekscesnih oblikah baročne pobožnosti videl nekaj preživelega. Učinkovito pa je cerkvene reforme podprlo tudi znotraj cerkveno gibanje za prenavo, ki se ga je zaradi strogosti na moralnem področju prijelo napačno ime janzenizem. Ob tako imenovanih janzenistih so se za prenavo verskega življenja zavzemali tudi privrženci italijanskega duhovnika in zgodovinarja Ludvica Antonia Muratorija (le-ta je želel versko življenje očistiti pretiranih oblik baročne pobožnosti), pa idej francoskega galikanizma in nemškega febrinianizma), ki so poudarjale vlogo krajevnega škofa pri vodenju Cerkve nasproti papežu. Že reformni ukrepi Marije Terezije, usmerjeni k omejevanju pretirane ljudske pobožnosti, vzpostaviti nadzora nad delovanjem Katoliške cerkve in administrativni prilagoditvi cerkvene ureditve državnim okvirom (po ukinitvi oglejskega patriarhata 1751 so za njegov avstrijski del ustanovili goriško nadškofijo, s tem je prenehala biti reka Drava cerkvena meja, kar je bila še iz časa Karla Velikega na začetku 9. st), so precej skrčili njene pristojnosti, čeprav niso podrli njenega notranjega ustroja in moralne avtoritete. Bistveno bolj grobo so v versko

Jožefa II.

življenje prebivalstva, delovanje duhovščine in v cerkvenoupravno ureditev posegale reforme Jožefa II. Njegov tolerančni patent iz 1781, ki je zagotavljal svobodno veroizpoved protestantom, pravoslavcem in Judom, je pomenil pravi prelom s tradicionalno versko politiko njegove matere (oz. Habsburžanov), čeprav med pretežno katoliškim prebivalstvom v slovenskih deželah z njim ni povzročil vznemirjenja. Več vznemirjenja med prebivalstvom na Slovenskem je sprožil z odpravo procesij, nekaterih cerkvenih praznikov, ukinitvijo bratovščin, zlasti pa s številnimi pikolovskimi predpisi, ki so določali celo, koliko sveč sme goreti na oltarju.

Na različen sprejem so naletele tudi reforme, ki so na novo opredelile vlogo redovnih skupnosti in bistveno spremenile upravno organizacijsko strukturo Cerkve. Po 1782, ko je Jožef II. začel ukinjati »nekoristne« samostane, so na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, Goriškem in Tržaškem zaprli 65 moških in ženskih samostanov (cistercijanov, kartuzijanov, benediktincev in benediktink, klaris, karmeličanov in karmeličank, nekaterih frančiškanov). Iz njihovega premoženja je po deželah ustanovil verske skalde, namenjene vzdrževanju »brezposelnih« redovnikov in redovnic, za podporo podeželskim šolam in za financiranje cerkvenoupravnih reform, ki jih je načrtovala že Marija Terezija, a jih zaradi nasprotovanja večine škofov in mogla izpeljati.

Vzporedno z napadom na samostane (Klostersturm) so 1782 - 84 temeljito reorganizirali župnijske meje, kar je z ustanovitvijo 30 novih samostojnih župnij in 341 lokalnih kaplanij tudi na slovenskem ozemlju bistveno izboljšala pastoralno dejavnost. Šele jožefinska reorganizacija župnij je namreč prinesla tesnejši stik med farani in njihovim dušnim pastirjem, ki je hkrati postal nekakšen državni uradnik. Velik blagoslov za Cerkev na Slovenskem pa je bila tudi nova teritorialna razmejitev škofij 1785 - 88. Jožef II. Jo je izpeljal kljub nasprotovanju nekaterih škofov (npr. goriškega nadškof Rudolfa Edlinga in salzburškega nadškofa Nieronima Franca Colloreda) in samega svetega

Jožefa II.

očeta. Lavantiska škofija je dobila celjsko in velikovško okrožje, sedež škofije pa je ostal v St. Andražu v Labotski dolini. Krška škofija z novim sedežem v Celovcu je dobila preostalo Koroško. Sekovska škofija je dobila graško mariborsko okrožje, sedež škofije pa so prenesli v Gradez. Ljubljanska škofija, ki je bila med vsemi najbolj teritorialno razdrobljena, je dobila večji del Kranjske, hkrati (1787) pa je bila Ljubljana povzdignjena v metropolijo. Prvi ljubljanski nadškof in metropolit je postal šele naslednik Karla Janeza Herbersteina Mihael Brigido. Goriško nadškofijo je Jožef II: ukinil in namesto nje ustanovil novo škofijo v Gradišču od Soči. K njej je priključil še ozemlje ukinjenih škofij v Trstu (1784) in Pićnu (1788). Leta 1791 so tržaško škofijo obnovili, sedež gradiške pa prenesli nazaj v Gorico- sedaj se je imenovala goriško - gradiška škofija.

Goriška nadškofija → narodnostno mešana (Italijani, Slovenci, Furlani) nadškofija ob italijansko - slovenski meji. Ustanovil jo je 1752 papež Benedikt XIV. Na habsburškem delu oglejskega patriarhata. Nadškofija je z izjemo župnij ljubljanske škofije obsegala celotno slovensko ozemlje južno od Drave. Prvi nadškof Karel Mihael Attems (1752 - 74) je bil metropolit s škofijami v Trstu, Picnu in Comu. Njegov naslednik Rudolf Gundekar Jožef Eidling (1774 - 84) je nasprotoval jožefinski preureditvi škofijskih mej v notranje avstrijskih deželah. Na pritisk Jožefa II. Se je moral nadškofiji odpovedati, papež Pij VI. Pa 1787 nadškofijo ukiniti. Iz ukinjenih škofij Trst, Pićan in dela goriške nadškofije je bila 1782 ustanovljena nova škofija na gradiškem: nadškofijski naslov je nato do 1807 imela Ljubljana. Po smrti Jožefa II: je papež Pij VI. 1791 sedež gradiške škofije prenesel v Gorico. Nova goriško - gradiška škofija je del ozemlja odstopila obnovljeni tržaški škofiji. V času Ilirskih provinc (1809 - 13) je Gorica začasno odstopila videmski nadškofiji 27 župnij onkraj Soče, v zameno pa je dobila štiri župnije tržiškega okraja. Papež Pij VIII: je 1830 ustanovil v Gorici nadškofijo, t.i. ilirsko cerkveno pokrajino. Nadškofu, Slovencu Jožefu Balantu, so bile kot metropolitu podrejene škofije v Ljubljani, Trstu, Poreču in na otoku Krku. Hkrati je bil vipavski dekant priključen ljubljanski škofiji. Zaradi novih državnih mej po 1920 sta prišli dekaniji Vipava in Idrija pod upravo goriškega nadškofa, 1933 pa sta bili formalno

Jožefa II.

priključeni nadškofiji. Zadnjega slovenskega nadškofa Frančiška Borgio Sedeja so fašisti 1931 prisilili k odstopu.

Jožefinizem → sistem cerkveno – političnih reform Jožefa II., s katerimi je bil v habsburških deželah vzpostavljen nov cerkveni ustroj; v širšem pomenu obsega jožefinske reforme.

Jožefinizem je pomenil težnjo po takih odnosih med državo in cerkvijo, v katerih bo cerkev s svojo organizacijsko strukturo in dejavnostmi postavljena pod nadzor in podrejena interesom absolutistične države; ta težnja je bila dopolnjena z zahtevo po verski toleranci in z nekaterimi načeli janzenizma. Država je prevzela nadzor nad vzgojo duhovščine in ustanavljanjem generalnih semenišč (za Notranjeavstrijske dežele v Gradcu 1783), prevzela je pristojnosti cerkvenih organov (cenzura, šolstvo, zakonska zveza), ukinila samostane, ki niso bili neposredno vključeni v pastoralno, šolsko ali socialno delo in prevzela njihovo premoženje. Škofijske meje je spremenila tako, da jih je zaokrožila in prilagodila večjim upravnim enotam. Reorganizirala je župnije, da so postale bistveno manjše in številčnejše. Z odstranjanjem baročnega blišča, romanj, procesij, ljudskih pobožnosti, z ukinjanjem bratovščin in nekaterih cerkvenih praznikov, z določanjem vsebine pridig in z objavljanjem patentov je delno posegla tudi v ustroj cerkvene organizacije in bogoslužja. Politika podrejanja cerkve državnim interesom je bila starejša od tovrstnih konceptov Jožefa II.; njegova politika je bila nadaljevanje in sistematiziranje cerkvene politike Marije Terezije. Bistveno norost pa je za habsburške dežele pomenilo načelo verske strpnosti (1781); s tem je bila priznana svoboda bogoslužja protestantom, kalvincem, pravoslavnim in Judom. To pa v primerjavi z drugimi reformnimi ukrepi na Slovenskem ni imelo velikega vpliva, saj je bilo ne katoličanov zelo malo. Laična duhovščina je bila reformam v glavnem naklonjena (zlasti ljubljanski nadškof Karel Janez Herberstein), redovniki pa ne. Ljudstvo je odpravo samostanov in razne organizacijske spremembe odobraval ali pa je bilo ravnodušno, nezadovoljstvo in celo nemire pa je povzročalo ukinjanje ljudskih pobožnosti. Jožefinizem je ostal kot sistem cerkvene ureditve in politike v veljavi do srede 19. stoletja.

Verski sklad → tudi verski zaklad, premoženje ukinjenih samostanov, cerkvenih bratovščin in drugih cerkvenih ustanov, ki ga je leta 1782 zasegel cesar Jožef II.. Dohodki tega

 Jožefa II.

premoženja so bili s cesarjevim ukazom 27. 2. 1782 namenjeni za »pospeševanje religije in dobro bližnjega«. Premoženje verskega sklada moramo ločiti od t.i. menzalne posesti, ki so jo starejše cerkvene ustanove (zlasti škofije) dobile ob ustanovitvi za svoje vzdrževanje (posest ljubljanske škofije na Štajerskem). Dvorni dekret 28. 2. 1782 je izrecno poudarjal, da se bo premoženje verskega sklada uporabljalo »za pospeševanje verskih namenov«. Cesarski patent 5. 10. 1782 je opredelil vse duhovniško in cerkveno imetje za premoženje (patrimonij), namenjeno izključno za božjo in cerkveno službo, dušno pastrstvo in za uboge. Duhovniki naj bi po tem patentu dobivali samo toliko, kolikor potrebujejo za stanu primerno življenje. Vsi cerkveni dohodki v državi naj bi se stekali v eno državno blagajno, iz katere bi krili vse potrebe za bogočastje in vzdrževanje duhovščine. Za kritje stroškov dušno pastirske reforme je moral skrbeti verski sklad vsake pokrajine. Leta 1794 je bila na Dunaju osnovana centralna versko zakladna blagajna in delovala do 1802. Od tedaj so bili vsi pokrajinski skladi samostojni. V nasprotju s Kranjskim verskim skladom posest Štajerskega in Koroškega na sedanjem slovenskem ozemlju in natančno raziskana. Iz koroškega verskega sklada je npr. lavantinska škofija za župnije v velikovškem okraju 1806 dobivala 16 310 goldinarjev in iz Štajerskega za župnije v celjskem okrožju 12 594 goldinarjev prispevkov na leto.

Zaradi slabega gospodarjenja, birokratske uprave, prodaje in razvrednotenja denarja so se dohodki verskih skladov kmalu močno znižali. Zviševali so jih s premoženjem naslednjih ukinjenih cerkvenih ustanov, manjkajoči del pa je morala pokriti država, ki je v imenu Cerkve upravljala verske sklade. Leta 1895 je za Kranjski verski sklad kupila gozdove na Pokljuki in Mežaklji. Čigav je verski sklad (cerkven, državen ali lastninski), je ves čas ostalo sporno, nikoli pa ni bila sporna njegova cerkvena namembnost. Leta 1849 je avstrijska škofovska konferenca na Dunaju priznala državi pravico do upravljanja pokrajinskih verskih skladov, ni pa odstopila do lastninske pravice do skladovega premoženja. Od države je zahtevala naj ji povrne škodo, nastalo zaradi slabega gospodarjenja. Cerkevni značaj verskega sklada sta poudarila tudi konkordata med Avstrijo in Svetim sedežem 1855 in 1933. Država je verski sklad upravljala, kot bi upravljala svojo lastnino, vendar ni nikoli izjavila, da je to premoženje njena fiksna last. Po posebni odredbi Jožefa II. So dohodke verskega sklada ločevali od

Jožefa II.

državnih dohodkov in jih tudi v vsakem državnem proračuni izkazovali posebej. Kranjski verski sklad, ki je bil patron 129 župnijam ljubljanske in 81 župnijam lavantinske škofije, je 1881 porabil 107 262 goldinarjev in za 1882 napovedal 115 766 goldinarjev izdatkov.

8. REFORME VOJSKE

Nesposobnost avstrijske vojske v nasledstveni vojni je Marijo Terezijo spodbudila k obsežnim spremembam vojaške službe. Postala je simbol stroge discipline, dejansko pa je bila izredno surova in nečloveška glede kazni za najmanjše disciplinske prekrške. Vrhunec so dosegle spremembe z uvedbo obveznega služenja vojske, ki je bilo v začetku celo dosmrtno, nato pa so ga zniževali vse do znosnih 7 let. Največkrat so na nabor klicali le nižje sloje v mestih in na kmetih. Za vojaške potrebe so izdelali kartografsko izmero in izredno natančne ter podatkovno bogate zemljevide celotnega tedanjega habsburškega ozemlja (4685 kart), ki pa so ostali največja vojaška tajnost.

9. SODNE REFORME

Sodstvo je spremembe doživljalo tako na vseh področjih zakonodaje (kazensko, civilno, gospodarsko...sodstvo) kot tudi v okviru starih ter novih sodnih teles. Okrožja so postala ob upravnih tudi sodno-upravna območja, nova okrožna sodišča pa so vnesla mnogo več pravnega reda kot dotlej. Zemljiškim gospodom so, recimo, zmanjšali patrimonialne sodne pravice nad podložniki ter slednje bolj podredili okrožnim sodiščem, Jožef II. Pa je celo popolnoma ukinil patrimonialna fevdalna sodišča in malo pred smrtjo skorajda ukinil sodno kazen. Poenotili in objavili so zakone, ukinili mučenje in težka zasliševanja ter naposled odpravili še čarovniške procese.

10. DENARNE REFORME

Denarne reforme so močno pospešile tako državno upravo kot gospodarska gibanja nasploh. Ob že znanih zlatih in srebrnih bankovcih so uvedli še bakreni drobiž, ki je bil eden najpomembnejših reformnih dosežkov. Še večjo novost je predstavljal papirni denar v obliki bankovcev (uvedeni 1762), s katerimi bi naj okrepili moč denarja. A zavljo nezaupanja ljudi vanje se niso prav prijeli. Ker jih niso umaknili iz prometa, temveč so tiskali še dodatne serije, so le-ti povzročili denarno zmedo.

11. VIRI IN LITERATURA

- 1.B. Mazohl - W. Allnig: 1000 let Avstrije,
- 2.Mohorjeva založba, Ljubljana 1996
- 3.E. Floyd, G. Hindley: Kdo je ustvarjal zgod
mladinska knjiga, Ljubljana 1988
- 4.W.L. Tapie: Marija Terezija (Od Baroka do
Razsvetljenstva), Založba obzorja, Maribor 1991
- 5.Andrej Hozjan, Dragan Potočnik: Zgodovina 2, DZS, Ljubljana
2000
- 6.Človek in čas: Absolutizem Napoleonova doba, Mladinska
knjiga. Ljubljana 1998

INTERNETNI VIRI:

- 1.www.austria.org/oldsite/jul99/empress.html
- 2.www.aeiou.at/aeiou.encyclop.data.image.j/j639423a.jpg